TECHNICAL TRANSACTIONS | CZASOPISMO TECHNICZNE
ARCHITECTURE | ARCHITEKTURA
6-A/2015

MATEUSZ GYURKOVICH*

CULTURAL PROJECTS AS A PART OF THE HERITAGE PROTECTION STRATEGIES – SELECTED CASE STUDIES

PROJEKTY KULTURALNE JAKO ELEMENT STRATEGII OCHRONY DZIEDZICTWA – WYBRANE PRZYKŁADY

Abstract

Nowadays that the globally valid spatial model of a modern city, is derived from the rich tradition of the European city structure, the authenticity of preserved heritage of our continent may be a significant advantage in the global competition between metropolises. European cities, sometimes dating back several millennia ago, are still evolving, changing, modernizing. Despite wars and natural disasters, most of them managed to save the historic urban systems, or fragments of them, as well as architectural elements forming them (buildings and their complexes).Their primary functions as unsustainable, are replaced by others. Many of today's hybrid cultural projects are formed on the basis of the historic structures, an element of the broader urban strategies, related to the protection of heritage and city promotion. Selected case studies which has been designed or built lately in one of Spanish metropolises would be presented within this paper.

Keywords: cultural projects, hybrid spaces of culture, revitalization, heritage protection, sustainable development

Streszczenie

Obecnie, gdy globalnie obowiązujący model przestrzenny współczesnego miasta to wywodząca się z bogatej tradycji struktura miasta europejskiego, autentyczność zachowanego dziedzictwa na naszym kontynencie może okazać się znaczącym atutem w światowej konkurencji pomiędzy metropoliami. Miasta Europy, których historia sięga niekiedy kilka tysiącleci wstecz, wciąż się rozwijają, zmieniają, modernizują. Pomimo wojen i klęsk naturalnych, w większości z nich udało się ocalić zabytkowe układy urbanistyczne lub ich fragmenty, a także tworzące je elementy architektoniczne (budynki i ich zespoły). Ich pierwotne funkcje niemożliwe do utrzymania zastępowane są innymi. Wiele współczesnych, hybrydowych projektów kulturalnych powstaje na podstawie zabytkowych struktur, będąc elementem szerszych strategii urbanistycznych, związanych z ochroną dziedzictwa i promocją miast. W artykule zostaną przedstawione wybrane projekty i realizacje, powstałe ostatnio w ramach takich strategii w jednej z metropolii hiszpańskich.

Słowa kluczowe: projekty kulturalne, hybrydowe przestrzenie kultury, rewitalizacja, ochrona dziedzictwa, zrównoważony rozwój

* D.Sc. Ph.D. Arch. Mateusz Gyurkovich, Institute of Urban Design, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology.

Introduction

Cities and towns, being the products of man's culture, sometimes dating back several centuries ago, are still evolving, changing, modernizing. The changes are especially visible in their physical structure – urban tissue. It is estimated that as many as 54% of people lives currently in the cities. Although the most violent changes of population are visible in the large metropolises (some of them perceived as *global cities*[1]) outside of our continent, European towns and metropolises are not beyond the reach of these tendencies. Nowadays, when the globally valid spatial model of a modern city is derived from the rich tradition of the European city structure[2], the authenticity of preserved heritage of our continent may be a significant advantage in the global competition between metropolises. The rise of global travels, which are connected both with economic and educational migrations, business trips, as well as with city-oriented tourism, have changed the proportions between the permanent residents and guests in many towns and cities on the old continent. UNESCO listed: Venice, Salzburg, Cracow or Florence may serve as model case studies of abovementioned urban structures in which the number of tourists and business visitors over a year, surpass several times the number of inhabitants.

Europe, culturally diversified, rich in unique monuments of architecture and urbanism, is not exclusively a heritage park. Numerous researchers point out to the vast and still active potential of Europe[3], and so does the European Council of Spatial Planners, which writes, "European towns and cities stand out with the long history of their development, which reflects features of political, social and economic structures of individual countries. It is history and diversity that makes European towns and cities different than towns and cities in other parts of the world"[4]. The powerful cultural and educational potential of the Old World attracts like a magnet. Most of all in Western Europe, but recently also in Poland, we have been observing an increase of the number of tourists and temporary immigrants coming from other continents. They arrive not only from poor states of Africa, Asia and Latin America (as cheap workforce, which for years now constitutes the main group of economic immigration in the EU states), but also from Australia, Canada, the USA, from dynamically developing China or Brazil. A considerable part of them arrive in order to get to know the preserved cultural heritage, including the architectural and urban heritage of European towns and cities, which for many of them constitutes an element of their national identity, as well. Apart from students and academics, more and more often we encounter highly qualified professionals on sever-

---

1 Since the mid-1980s, urban sociologists and – more and more frequently – specialists in other fields, including architects and urban planners, have been using the term *global city* which was created by Saskia Sassen in 1984. It defines metropolises which act strategically as the traditional centres of international trade and banking on the global arena but also as decision-making hubs in the system of worldwide economy, finance and specialist services, as places where innovative solutions come into being as well as markets for exchanging products, knowledge and innovations. Two essential features of *the global city* are their decision-making functions on international markets and developed IT structure in global communication – cf. e.g. [10], as well as: S. Sassen, *The Global City: New York*, *London*, *Tokyo*, Princeton University Press, Princeton & Oxford 2001.

2 Cf. e.g.: [10, 23, 25, 32].

3 Cf. e.g.: [10, 23].

4 After: *Nowa Karta Ateńska 2003. Wizja miast XXI wieku*, developed by European Council of Spatial Planners, Lisbon, 20 November 2003, Polish edition: Society of Polish Town Planners.

al-year contracts, or people who with their entire families choose to live in the environment formed by long ages of development, where the architectural and urban planning heritage is still an element of living urban organisms, than in anonymous unified cities of the New World[5]. In the collective awareness, as well as in scientific treaties, there exists an idealized image of a European town, called "Europolis, with fine structure of the city urban planning division, (…) where history, leaving its imprint, has ennobled them, providing it with the properties of uniqueness and individualism"[6].

Paradoxically enough, the expectations and requirements towards preserved structures and complexes of historical European cities, due to the ethnical and cultural diversification of their users[7], as well as in connection with the development of civilization and technology, are constantly changing. They should be perceived most of all not as a threat, but as an opportunity, which can and must be used in order to preserve the architectural and urban heritage for the future generations in compliance with the principles of sustainable development. Numerous complexes and structures cannot fulfill the functions they have been designed for any more. It pertains to historical residential, sometimes sacral architecture, old hospitals, and most of all elements of the post-industrial heritage and structures and complexes of historical defensive architecture together with fortification systems.

Role of cultural projects in European cities

In the times of globalization and *cultural hybridization*[8] the role of municipal representative buildings cannot be played any more only by religious edifices or offices of authorities, connected with the national history and tradition. This role is taken over most of all by prestigious buildings and architectural and urban ensembles connected with the promotion and presentation of the achievements of culture, knowledge and arts. Many of them come into being in revalorized and reconstructed historical facilities and complexes, which used to fulfill totally different functions and were not associated by local residents with prestigious parts of the town or quarter, which cultural spaces undoubtedly belong to.

During the last 50 years, in Europe projects relating to the promotion of culture frequently constituted *urban planning catalysts*, or *flagship projects* in the revitalization programmes of large urban areas. Interdisciplinary scientific research, and most of all years of using those restored fragments of the urban tissue, have proved that locating traditional or hybrid cultural spaces[9] within the area of revitalized quarters usually has a positive effect on the success of

---

[5] It can be confirmed e.g. by Americans (of various professions and economic status) who live in Italian cities, but also in Amsterdam, Prague or Cracow.

[6] Cf. [23, pp. 234–241].

[7] And change in ways of spending free time – cf. e.g.: [10, 11, 12, 27, 32].

[8] The term introduced in 2000 by Zygmunt Bauman.

[9] *Hybrid spaces of culture* were defined and discussed in detail by the author for the first time in 2013 in [10]. The author's definition is: "Hybrid spaces of culture mean spaces formed by cubature buildings and their surroundings bound with them functionally (and sometimes formally) in the shape of urban public spaces which include at least two elements functionally related to high culture and generate a variety of activities and events related to this kind of culture. Previously opposite functions and activities, specific to the various types and levels of culture, as well as events and functional elements

the entire project. Starting from South Bank in London, through probably the most famous example of post-industrial territories at the Nervión river in Bilbao, to the still uncompleted revitalization of the old port in Hamburg (*Hafencity*)[10], in European cities one can find tens of examples of similar interventions. Their considerable part have been new facilities and complexes, executed in sometimes totally degraded urban spaces, deprived of any valuable elements of the earlier urban layouts. Sometimes, however, cultural projects were treated as significant elements of the historical revitalization of the urban tissue or historic post-industrial structures (Vienna, Paris, London, Cracow, Łódź). Against this background, the facilities executed in Spain present themselves quite well. The strategies of heritage protection and adaptation implemented in numerous Spanish cities during the last 25 years[11], were successful and brought the expected spatial, social and economic effects. They can constitute positive examples to be followed by Polish metropolises, cities and towns, where the problem of protection of the architectural heritage is still urgent.

In numerous European cities and towns long-term urban planning and marketing activities have led to the creation of prestigious quarters, controlled by the public as well as the private sector, where the dominating function connected with the promotion of culture is accompanied with exclusive stores and restaurants, expensive hotels and residences, elegant and neat public spaces[12]. The sources of such a process should be searched for in monumental assumptions underlying 19th-century complexes of museum facilities – such as *Pinacoteca* in Munich, *Museumsinsel* in Berlin, or the Vienna project of the Imperial Forum. Ennoblement of urban spaces by cultural projects (museums, theatres, operas) has been, therefore, a planning strategy applied for a long time now – sometimes perhaps not fully consciously. Also now, accumulation of functions connected with the promotion of culture in a limited area of a city evokes similar spatial effects.

Catalan Example

The most vibrant metropolis of the West Mediterranean Region – Catalonia's capital Barcelona, can be also perceived as one of the best case studies in which the strategies of reusing architectural and urban heritage are connected with the large cultural projects. Both, natural geographical conditions and the historic urban growth, have led to the concentration of urban tissue, and the formation of compact city, composed of the strictly connected parts which were developed throughout centuries. The most important of them are recognized as Ciutat

---

not connected with them directly, coexist on en equal terms within hybrid spaces of culture. In many cases, hybrid spaces of culture use new, previously unknown typologies in the spatial organization of the interiors of cubature objects as well as their relationships with open or covered public spaces and the entire urban fabric".

[10] These examples discussed in detail by the author in [10], have been also presented many times in other items, including many of the ones presented in the list of references.

[11] Most of all in the largest metropolises – Barcelona, Madrid, Saragossa, Bilbao or Seville, but also on a smaller scale in numerous smaller centres (resulting from the Spanish economic boom, which unfortunately finished rapidly in 2008) cf. e.g.: [1, 4, 5, 7, 8, 12, 14, 15, 22, 24, 30, 32].

[12] Defined by the author in [10] as *hybrid quarters of culture* (e.g.: *Museuminsel* in Berlin, *Kunstareal* in Munich, *Keiserforum* in Vienna, *South Bank* in London, or *El Raval* in Barcelona).

Vella[13] and Eixample[14]. Diversified strategies connected with the protection and renewal of urban and architectural heritage are carried out in Barcelona for more than 160 years, since the implementation of the *Eixample* project[15]. Big events on the global scale, which were organized in the city in that period of time[16] were always preceded by comprehensive plans of redeveloping large fragments of the existing urban fabric. Many other large scale projects of urban renewal were also implemented in the centre of Barcelona since late 1970-ties. In few of them[17], the heritage protection strategies were connected with the cultural projects. The case study of the transformation of *El Raval* district, being one of the most prominent urban strategy of last decades, may be especially interesting, due to the topic of this paper[18].

The beginnings of the process of *culture-creating transformation*[19] of the central quarter of *El Raval*, which constitutes the western part of Ciutat Vella, date back to the first half of the 1980s. According to Professor Chiara Ingrosso, all designs implemented during the period of the last thirty years in the historical part of Barcelona have aimed at the creation of the "best historical centre you can visit in Europe possible"[20], and predominantly it was culture that turned out to be the main means of regeneration of the historical tissue. Projects of revitalization, or gentrification, of significant fragments of the historical urban tissue, also using modern buildings, have been implemented in the capital city of Catalonia with a flourish, which during the last years has slowed down due to the global crisis.

At the turn of the 1970s, the quarter of *El Raval*, neighbouring on the most representative parts of the city: Las Ramblas, Placa de Catalunya or the University, referred to as Barrio Xino, was still incredibly neglected. A conglomeration of decaying or even disintegrating tenements and dirty backstreets, already in the 19th century became a shelter for the underclass, a dangerous infamous place, connected with prostitution and drug trafficking. Only the

---

[13] Old city with its ancient, Phoenician and Roman roots, developed mostly before 1854 – [15, 24, 26].

[14] Which, in the urban layout based on orthogonal grid, has been implemented consistently for more than 150 years, on the basis of well known Ildefonso Cerdà's design approved in 1859 – [2, 4, 8, 15, 24, 26].

[15] This aim has been very consciously implemented in all the great plans of extension and development of Barcelona, since the times of Cerdà. Even in the very first project of Eixample the architectural and urban heritage of the small towns and villages on Barcelona Lowland (like: Gracia, Sant Andreu, Sarria, Clot and many others), which were incorporated in the extended urban fabric of the city, was preserved and is visible since today – [2, 4, 8, 15, 24, 26].

[16] Two World Expositions (in 1888 and 1929), the Summer Olympic Games in 1992 and the International Forum of Cultures in 2004 – [2, 4, 8, 15, 24, 26]; alike in the case of Barcelona, also the World Exposition in Zaragoza in 2008 has been preceded by the large plan of redevelopment of entire city structure in which few elements connected with the implementation of cultural projects was also provided – [7, 30].

[17] Cf. e.g.: [10, 12, 21].

[18] The cultural projects was also implemented in other parts of the metropolis, when helping restoring degraded urban tissue. To name the few-recent restoration of Mercat del Born (2014) in eastern part of old city, as well as implementation of cultural functions in barcelonian's industrial heritage in El Poblenou (2000–2012), but also in the slopes of Montjuic mountain– those cases were explained more comprehensively by the author in [12], as well as by other reaserchers [14, 21]. However, they were never recognized as that complex and innovative strategies as in the case of *El Raval* urban renewal (which was the very first programme of that kind in Barcelona).

[19] The term applied with reference to this project for the first time by Z. Paszkowski in [22].

[20] [15, p. 108].

border of this area – one of the frontages of Las Ramblas, belonged to a *better* world. The monumental form of one of the most prestigious edifices of Barcelona, i.e. Gran Teatre del Liceu, resided there like a diamond, driven deep in the maze of the narrow streets. Probably because of the existing building of the opera house and the central location of *El Raval* in the urban structure of the metropolis, it was decided to introduce a vast array of functions connected with culture and education in the neglected tissue of the quarter. A perfect place for the execution of new structures was the complex of three large abandoned complexes: Casa del Caritat, Casa de la Misericordia and the former monastery and church of the Dominican Sisters – Convent dels Angels, all located in the northern part of the quarter. In the beginning of the 1980s several plans and concepts of the revitalization of this part of the city were developed, assuming the introduction of culture. These plans and concepts became guidelines for the future activities in this respect. In 1981 Catalan architects, Louis Clotet and Oscar Busquets, proposed a concept *Del Liceu al Seminari*[21], which assumed the introduction of a promenade – parallel to Las Ramblas – linking the building of the opera house with Placa de la Universitat located in the northern part of the quarter, which would comprise the aforementioned complexes and facilities, adapted to new functions connected with culture. In 1984 the so-called *Pla de Museus* came into being, which assumed, on the other hand, that this complex would hold museums, "in order to reclaim and revitalize an important part of *El Raval* and to create the Centre of Catalan Culture, to develop and promote the creative potential of the city and the state (Catalonia) in the field of contemporary art"[22].

In the beginning of the 1990s finally two most important cultural institutions for the city and the region were erected: Centre of Contemporary Culture (CCCB)[23] and Museum of Contemporary Art (MACBA)[24], which comprised the nucleus of the hybrid cultural quarter of *El Raval*. The first to come into being was CCCB, located in the adapted and reconstructed buildings of Casa de la Caritat, formerly belonging to the monastery, subsequently extended by the next adapted facilities within the framework of the same block. The museum MACBA, designed by Richard Meier, was the next, much more spectacular element of this complex, regarded as one of the flagship projects of Barcelona at the end of the 20th century. The public spaces accompanying both structures, the municipal piazza Placa dels Angels to the south of the museum and the square hidden between it and CCCB to the north, became a centre of a large complex of spaces connected with culture and science, implemented over the next ten years[25].

Facilities connected with culture and education came into being also in other parts of *El Raval*. In the southern part of the quarter, at Las Ramblas and the statute of Christopher

---

[21] Cf.: [10, 15, 24].

[22] After: [15, p. 110].

[23] Centre de Cultura Contemporania de Barcelona (CCCB), which is an institutions which promotes all Romains of culture – www.cccb.org.

[24] Museu d'Art Contemporani de Barcelona (MACBA) – www.macba.es.

[25] It comprises also: Catalan Library, two theatres, two primary schools, three university faculties – located in the preserved buildings, on within the premises of the former Casa de La Caritat and Casa de la Misericordia. Other functions – FAD (Forment de les Arts Decoratives; authors of the adaptation: L. Clotet, I. Paricio and C. Diaz) and CERC (Centre d'Estudis i Recursos Culturales, in the frontage of the later Placa dels Angels already since 1986) were located in the adapted historical buildings of the former monastery, constituting the southern frontage of Placa dels Àngels (some of these structures at present belong also to MACBA) – [5, 10, 15].

Columbus, in an abandoned monastery of Augustinian Sisters, the Santa Monica Centre of Art was organized[26]. The neighbouring medieval buildings of the docks – Drassanes, were turned into the Maritime Museum[27]. The next significant step was the revitalization of the territory of the central part of the quarter, in the vicinity of a new public space opened in 2000 – Rambla del Raval. The local plan of the *El Raval* from 1985 assumed the need to create new open public spaces in the place of demolished, the most degraded complexes of development exhibiting the lowest historical value[28]. La Rambla del Raval, with its width of 58 m and its length of 317 m, came into being as *a* result of the demolition of five blocks and was executed thanks to the public-private partnership and co-financing from the EU structural funds. The central promenade, with a large statue of a cat by Botero, is surrounded by a lane of palm trees and low greenery. Narrow service roads serve the surrounding buildings[29]. A large block of development on its eastern side, the so-called *Illa del Robadors*, was to be a place of a new square, open towards the ramblas, as well as of new public investments connected with culture and higher education, and a hotel. The local plan was developed by one of the most distinguished architectural offices in the city, managed by Oriol Bohigas. In spite of this, the footprint of new buildings dominates the public space. In 2008 a five-star designer hotel was open, Raval Hotel, which is a spacial dominant in this area[30]. It is surrounded by residential and office buildings with services in the ground floors. At the back of this complex another facility important for the city is being erected – Catalan Filmotheque[31], which is to strengthen the image of *El Raval* as a *quarter of culture* attracting tourists.

The public utility buildings listed above and still erected within the urban structure of *El Raval* and public spaces that accompany them are connected mainly with the main functions and activities characteristic for high culture and education. They co-create one of the most active and most willingly visited areas in Barcelona. Along the main pedestrian routes of the quarter there are many luxurious stores and service facilities, in the neighbouring backstreets there is an abundance of hotels, hostels and coffee shops. The social structure of the residents has changed, as well – today most of them are students, artists and freelance professionals[32]. The strategy of revitalization of the historical quarter, basing on the implementation of large cultural projects, has brought the intended effects over the last decades.

---

[26] Designed by Albert Viaplana i Helio Piñón, 1992; authors also of CCCB – [15].

[27] Authors of the conservation and adaptation design: Robert and Esteve Terradas, 1992 – [15].

[28] Design of the Plan: Xavier Sust and Carles Diaz – it should be borne in mind that the structure of *El Raval*, although fortified together with the city in the 16th and 17th century, was completely filled with development only in the 19th century, and earlier it constituted an agricultural base of Barcelona – [15, 24, 26].

[29] The authors of the concept are: Pere Cabrera and Jaume Artigues (1998–2000) – [15, 24, 26], www.bcn.cat.

[30] Designed by Pere Puig – www.bcn.cat.

[31] Filmoteca de Catalunya, at a small Placa Salvador Segui (designed by MAP Arquitectes – Josep Lluis Mateo, since 2004). In September 2012 the construction works at the structure, which initially had been planned to be opened in 2010, were still in progress.

[32] www.bcn.cat.

Summary

Valuable historical structures and complexes located in the diversified tissue of European cities make them unique, bear witness to the historical transformations, create the identity of a place. At present, many of them cannot fulfil their initial functions any longer, for economic and technological reasons (devastation of the historical substance), as well as for purely pragmatic ones (change of needs and usability standards, which lead to the discontinuation of some forms of use of the facilities and complexes). Considering the above, some of these elements get abandoned, fall into decay and oblivion. Atypical spatial structures and uneconomical historical edifices are very difficult to adapt to the everyday needs of contemporary municipal communities. In countries where the basic needs concerning places of residence, work or education, are still not satisfied at an appropriate level, it is very difficult to find funds for proper conservation and maintenance of the unprofitable structures of the type[33]. In numerous cases functions connected with culture turn out to be the most adequate choice in the revitalization of the architectural and urban heritage of that kind in many cities. At times such interventions are of a punctual character and they are financed from public sources or by private investors – more and more frequently also in Poland[34]. Such activities, although they deserve recognition, are not able to replace well though-over strategies of heritage protection on a larger scale. The funds are never enough, which accounts for the fact that many structures get devastated and fall into decay, and then disappear from the landscapes of our cities – also due to developers' hasty practice, undertaken exclusively in order to generate quick profits. The example of the revitalization of *El Raval* in Barcelona discussed above demonstrates that thanks to the combination of public and private actions, adopting a long-term strategy of development and protection of the historical urban substance, it is possible to succeed. There is room for the protection and meticulous conservation of the most valuable elements of the heritage, as well as for the introduction of new spatial structures exhibiting a high architectural and artistic quality, which by contrast emphasize the class and uniqueness of the preserved monuments of the past[35]. In the discussed case, the motor of transformation of the entire historical city centre was the introduction of functions relating to culture to the most valuable edifices and complexes (the old ones and the ones erected contemporarily). Thanks to this, these places, excluded from use for decades, enriched the municipal public domain, becoming accessible for everyone. This way one of the postulates of the policy of sustainable development has been implemented, which preserving the elements of the existing urban tissue for the future generations made them more accessible for the entire society, at the same time.

---

[33] Hence e.g. disastrous condition of numerous monuments, especially of the 19th century industrial heritage in the cities of Central and Eastern Europe (in Poland e.g. in Silesia or in Łódź).

[34] Like e.g. numerous renewed structures and complexes, with their splendor restored, also thanks to the introduction of new functions by the activities of the Social Committee for Renovation of Cracow Historical Monuments.

[35] Which is advocated by the Cracow Charter, as well as many practitioners and theoreticians engaged in this field – [6, 9, 13, 14, 16–18, 20, 22, 25, 27–29, 31].

Wprowadzenie

Miasta, będące produktami kultury i cywilizacji, niekiedy o wielowiekowej historii rozwoju, wciąż ewoluują, zmieniają się, modernizują. Zmiany te są najlepiej widoczne w ich fizycznej strukturze – tkance urbanistycznej. Zakłada się, że około 54% populacji naszej planety żyje w miastach. Pomimo że najbardziej gwałtowne zmiany można zaobserwować w wielkich metropoliach (niektórych postrzeganych jako *miasta globalne*[1]) poza naszym kontynentem, tendencje te nie omijają też miast i metropolii europejskich. Obecnie, gdy powszechnie uznany model przestrzenny współczesnego miasta wywodzi się z bogatej tradycji europejskich struktur urbanistycznych[2], autentyzm zachowanego dziedzictwa Europy może stać się znaczącym atutem w globalnej konkurencji pomiędzy metropoliami. Globalny wzrost podróży wiąże się zarówno z migracjami ekonomicznymi, biznesowymi, jak i edukacyjnymi. Popularność turystyki miejskiej oraz wymienione podróże zachwiały proporcjami pomiędzy mieszkańcami a przybyszami w wielu miastach Starego Kontynentu. Znajdujące się na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO: Wenecja, Salzburg, Kraków czy Florencja mogą służyć za modelowe przykłady wzmiankowanych struktur urbanistycznych, w których łączna liczba turystów i odwiedzających miasto biznesmenów (a także zamiejscowych studentów i uczestników różnorodnych kongresów oraz festiwali) przekracza kilkukrotnie liczbę obywateli.

Różnorodna kulturowo Europa, bogata w unikatowe zabytki architektury i urbanistyki, nie jest wyłącznie skansenem. Na ogromny, wciąż aktywny, potencjał kulturowy Europy zwraca uwagę wielu badaczy[3], a także Europejska Rada Urbanistów, pisząc: „Miasta europejskie wyróżniają się długą historią swego rozwoju, w której znajdują odbicie cechy struktur politycznych, społecznych i ekonomicznych poszczególnych krajów. To właśnie historia i różnorodność czyni miasta Europy odmiennymi od miast innych części świata”[4]. Potężny potencjał kulturowy i edukacyjny Starego Kontynentu przyciąga jak magnes. Obserwujemy, przede wszystkim w krajach Europy Zachodniej, ale ostatnio także w Polsce, wzrost liczby turystów i czasowych imigrantów pochodzących z innych kontynentów. Przybywają oni nie tylko z biednych krajów afrykańskich, azjatyckich i latynoamerykańskich (jako tania siła robocza, stanowiąca od wielu lat trzon imigracji ekonomicznej w krajach Unii Europejskiej), ale także z Australii, Kanady, Stanów Zjednoczonych, dynamicznie rozwijających się Chin czy Brazylii. Znaczna część z nich przybywa, aby zapoznać się z zachowanym dziedzictwem

---

[1] Od połowy lat 80. ubiegłego stulecia socjologowie miasta – a także coraz częściej specjaliści z innych dziedzin – posługują się terminem *miasto globalne*, stworzonym przez Saskię Sassen w 1984 roku. Definiuje on metropolie, które na globalnej arenie nie tylko odgrywają rolę tradycyjnych centrów handlu i bankowości, ale są ponadto centrami decyzyjnymi w systemie światowej gospodarki, centrami finansów i usług specjalistycznych, miejscami powstawania innowacyjnych rozwiązań oraz rynkami wymiany produktów, wiedzy i innowacji. Dwoma podstawowymi cechami *miasta globalnego* są: pełnienie przez nie funkcji decyzyjnych na międzynarodowych rynkach oraz rozwinięta struktura IT w komunikowaniu globalnym – por. [10], ponadto: S. Sassen, *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton University Press, Princeton & Oxford 2001.

[2] Por.: [10, 23, 25, 32].

[3] Por.: [10, 23].

[4] Za: *Nowa Karta Ateńska 2003. Wizja miast XXI wieku*, opr. Europejska Rada Urbanistów, Lizbona, 20 listopada 2003; redakcja polska: Towarzystwo Urbanistów Polskich.

kulturowym, w tym także urbanistyczno-architektonicznym dziedzictwem miast europejskich, które dla wielu jest także elementem własnej tożsamości narodowej. Oprócz studentów i pracowników naukowych coraz częściej spotyka się wysoko wykwalifikowanych pracowników na kilkuletnich kontraktach albo ludzi, którzy po prostu wolą wraz z całymi rodzinami żyć w otoczeniu ukształtowanym przez wielowiekowy rozwój, w którym dziedzictwo architektoniczno-urbanistyczne jest wciąż elementem żywych organizmów miejskich, niż w anonimowych, zunifikowanych miastach Nowego Świata[5]. W zbiorowej świadomości, a także w traktatach naukowych istnieje wyidealizowany obraz miasta europejskiego, nazywanego „Europolis, o drobnej strukturze podziału urbanistycznego, (…) w którym historia, odciskając swoje piętno, uszlachetniła je, nadając mu cechy niepowtarzalności i indywidualizmu"[6].

Paradoksalnie, oczekiwania i wymagania w stosunku do zachowanych obiektów i zespołów historycznych miast europejskich, w związku ze zróżnicowaniem etnicznym i kulturowym użytkowników[7], a także rozwojem cywilizacji i techniki, nieustannie się zmieniają. Należy je postrzegać przede wszystkim nie jako zagrożenie, ale jako szansę, którą można i trzeba wykorzystać, aby zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju zachować dziedzictwo urbanistyczno-architektoniczne dla przyszłych pokoleń. Wiele zespołów i obiektów nie może już pełnić funkcji, do których zostały pierwotnie zaprojektowane. Dotyczy to historycznej architektury mieszkaniowej, niekiedy sakralnej, starych szpitali, a zwłaszcza elementów dziedzictwa poprzemysłowego oraz obiektów i kompleksów historycznej architektury obronnej wraz z systemami fortyfikacji.

Rola projektów kulturalnych w miastach europejskich

W czasach globalizacji i *hybrydyzacji kultury*[8] roli miejskich budynków reprezentacyjnych nie mogą już dłużej pełnić wyłącznie budowle religijne lub siedziby władz, związane z narodową historią i tradycją. Przejmują ją przede wszystkim prestiżowe budynki i zespoły architektoniczno-urbanistyczne zintegrowane z promocją i prezentacją osiągnięć kultury, wiedzy i sztuki. Wiele z nich powstaje w rewaloryzowanych i przebudowanych obiektach oraz zespołach historycznych, które niegdyś pełniły odmienne funkcje i nie były kojarzone przez lokalnych mieszkańców z prestiżowymi obszarami miasta czy dzielnicy, do jakich bezsprzecznie należą przestrzenie kultury.

W Europie w ciągu ostatniego pół wieku projekty związane z promocją kultury stanowiły wielokrotnie *katalizatory urbanistyczne* czy też *projekty flagowe* w programach rewitalizacji dużych obszarów miejskich. Interdyscyplinarne badania naukowe, a przede wszystkim lata użytkowania tych odnowionych fragmentów tkanki miejskiej dowiodły, że lokowanie tradycyjnych lub hybrydowych przestrzeni kultury[9] w obrębie rewitalizowanych dzielnic wpływa

[5] Świadczy o tym chociażby duża liczba Amerykanów (różnych zawodów i o różnym statusie ekonomicznym) mieszkających na stałe w miastach włoskich, ale także w Amsterdamie, czeskiej Pradze czy Krakowie.

[6] Por. [23, s. 234–241].

[7] I zmianą sposobów spędzania wolnego czasu – por. np.: [10, 11, 12, 27, 32].

[8] Termin wprowadzony w roku 2000 przez Zygmunta Baumana.

[9] *Hybrydowe przestrzenie kultury* zostały zdefiniowane i szczegółowo omówione przez autora po raz pierwszy w 2013 roku w [10]. Autorska definicja brzmi: „Przez hybrydowe przestrzenie

zazwyczaj pozytywnie na sukces całego przedsięwzięcia. Poczynając od South Bank w Londynie, przez chyba najsłynniejszy przykład terenów postindustrialnych nad rzeką Nervión w Bilbao, aż po jeszcze nieukończoną rewitalizację starego portu w Hamburgu (*Hafencity*)[10], można w miastach europejskich odnaleźć dziesiątki przykładów podobnych interwencji. Znaczną część spośród nich stanowiły nowe obiekty i zespoły realizowane niekiedy w całkowicie zdegradowanych przestrzeniach miejskich, pozbawionych wartościowych elementów wcześniejszych układów urbanistycznych. Czasami jednak projekty kulturalne były traktowane jako znaczące elementy rewitalizacji historycznej tkanki miejskiej lub zabytkowych układów poprzemysłowych (Wiedeń, Paryż, Londyn, Kraków, Łódź). Na tym tle pozytywnie prezentują się realizacje w Hiszpanii. Strategie ochrony i adaptacji dziedzictwa, przeprowadzone w ostatnim ćwierćwieczu w wielu miastach hiszpańskich[11], sprawdziły się i przyniosły oczekiwane efekty przestrzenne, społeczne i ekonomiczne. Mogą być one udanymi wzorcami dla polskich metropolii, miast i miasteczek, w których problem ochrony dziedzictwa architektonicznego jest wciąż palący.

Wieloletnie działania urbanistyczne i marketingowe doprowadziły w wielu miastach Europy do kontrolowanego, zarówno przez sektor publiczny, jak i prywatny, wytworzenia się prestiżowych dzielnic, w których dominującej funkcji związanej z promocją kultury towarzyszą ekskluzywne sklepy i restauracje, drogie hotele i rezydencje, eleganckie i zadbane przestrzenie publiczne[12]. Źródeł takiego procesu należy się doszukiwać w monumentalnych założeniach dziewiętnastowiecznych zespołów budynków muzealnych – takich jak *Pinakoteki w* Monachium, *Museumsinsel* w Berlinie czy wiedeńskiego założenia Forum Cesarskiego. Nobilitacja przestrzeni miejskich poprzez projekty kulturalne (muzea, teatry, opery) była zatem od dawna stosowaną – czasem nie w pełni świadomie – strategią planistyczną. Także obecnie nagromadzenie funkcji związanych z promocją kultury na ograniczonym obszarze miasta wywołuje podobne skutki przestrzenne.

---

kultury należy rozumieć przestrzenie utworzone przez budynki kubaturowe oraz związane z nimi funkcjonalnie (i czasami formalnie) otoczenie w postaci miejskich przestrzeni publicznych, w których umiejscowione zostały przynajmniej dwa elementy funkcjonalne związane z kulturą wysoką, a także generowane są rozliczne aktywności i wydarzenia z kulturą związane. W hybrydowych przestrzeniach kultury współistnieją na równych prawach przeciwstawne dotychczas funkcje i aktywności, charakterystyczne dla różnych rodzajów i poziomów kultury, a także wydarzenia i elementy funkcjonalne bezpośrednio z nimi niezwiązane. W wielu przypadkach hybrydowe przestrzenie kultury operują nowymi, nieznanymi wcześniej typologiami – zarówno pod względem organizacji przestrzennej wnętrz obiektów kubaturowych, jak i ich związków z otwartymi bądź przekrytymi przestrzeniami publicznymi i całą tkanką urbanistyczną".

[10] Przykłady te, omówione szczegółowo przez autora w [10], zostały też wielokrotnie przedstawione w innych pozycjach, w tym wielu wymienionych w bibliografii.

[11] Przede wszystkim w największych metropoliach: Barcelonie, Madrycie, Saragossie, Bilbao czy Sewilli, ale także na mniejszą skalę w wielu niewielkich ośrodkach (na fali hiszpańskiego boomu ekonomicznego, który zakończył się niestety gwałtownie w 2008 roku) – por. np.: [1, 4, 5, 7, 8, 12, 14, 15, 22, 24, 30, 32].

[12] Określanych przez autora w [10] jako *hybrydowe dzielnice kultury* (np.: *Museumsinsel* w Berlinie, *Kunstareal w* Monachium*, Keiserforum* w Wiedniu, *South Bank w* Londynie czy *El Raval* w Barcelonie).

Przykład kataloński

Najbardziej dynamicznie rozwijająca się metropolia zachodniej części regionu śródziemnomorskiego – stolica Katalonii, Barcelona, może być także postrzegana jako jeden z najlepszych przykładów wprowadzania strategii rewitalizacyjnych, w których ochrona dziedzictwa urbanistyczno-architektonicznego została zapewniona przez realizację dużych projektów kulturalnych. Zarówno warunki naturalne, jak i historia rozwoju urbanistycznego doprowadziły do koncentracji tkanki miejskiej i wytworzenia zwartego miasta, złożonego z dokładnie połączonych dzielnic, które rozwijały się przez stulecia. Najważniejszymi z nich są Ciutat Vella[13] oraz Eixample[14]. Zróżnicowane strategie związane z ochroną i odnową dziedzictwa wprowadzane są w Barcelonie od ponad 160 lat, od czasów wyburzenia murów obronnych i wprowadzenia projektu *Eixample*[15]. Wielkie wydarzenia o skali globalnej, organizowane w tym czasie w mieście[16], były zawsze poprzedzone szczegółowymi planami restrukturalizacji znacznych fragmentów istniejącej tkanki miejskiej. Wiele innych wielkoskalarnych projektów rewitalizacji tkanki miejskiej wprowadzano również w centrum Barcelony od późnych lat 70. W kilku z nich[17] strategie ochrony dziedzictwa były ściśle połączone z projektami kulturalnymi. Omawiany przykład transformacji śródmiejskiej dzielnicy *El Raval*, będący najbardziej prestiżową realizacją tego typu strategii w ostatnich dekadach, wydaje się być szczególnie interesujący[18].

Początki procesu *transformacji kulturotwórczej*[19] śródmiejskiej dzielnicy *El Raval*, stanowiącej zachodnią część Ciutat Vella, datują się na pierwszą połowę lat 80. XX wieku. Jak twierdzi prof. Chiara Ingrosso, wszystkie projekty realizowane w okresie ostatnich trzydziestu lat w historycznym centrum Barcelony miały na celu stworzenie z tego obszaru „najlep-

---

[13] Stare miasto, o korzeniach fenickich i rzymskich, rozwijające się przed 1854 rokiem – [15, 24, 26].

[14] Która w strukturze urbanistycznej bazuje na ortogonalnym gridzie, wprowadzanym konsekwentnie od ponad 150 lat, na podstawie doskonale znanego projektu planu Rozszerzenia (*Eixample*) zaaprobowanego w 1859 roku, którego autorem był Ildefonso Cerdà – [2, 4, 8, 15, 24, 26].

[15] Cel ten był bardzo świadomie wprowadzany we wszystkich planach rozwoju Barcelony, począwszy od czasów Cerdy. Nawet pierwszy projekt *Eixample*, architektoniczna i urbanistyczna spuścizna małych miasteczek i wiosek Niziny Barcelońskiej (takich jak np.: Gracia, Sant Andreu, Sarria, Clot i wiele innych), które zostały wchłonięte przez rozszerzającą się tkankę miejską, została poddana ochronie i jest czytelna do dzisiaj – [2, 4, 8, 15, 24, 26].

[16] Dwie Wystawy Światowe (w 1888 i 1929 r.), Letnie Igrzyska Olimpijskie w 1992 roku oraz Międzynarodowe Forum Kultur w 2004 roku – [2, 4, 8, 15, 24, 26]; tak jak w przypadku Barcelony, także EXPOAQUA 2008 w Saragossie poprzedziły ogromne projekty przebudowy całej struktury miasta, pośród których pojawiło się także kilka elementów związanych z implementacją funkcji kultury w zabytkowej strukturze urbanistycznej – [7, 30].

[17] Por.: [10, 12, 21].

[18] Projekty kulturalne zostały wprowadzone także w innych częściach metropolii jako sposób ratowania zdegradowanej tkanki urbanistycznej. Można by wymienić kilka: ukończona ostatnio restauracja Mercat del Born (2014) we wschodniej części starego miasta, wprowadzanie funkcji kultury w zespołach i obiektach dziedzictwa poprzemysłowego w El Poblenou (2000–2012) czy na stokach Montjuic – przykłady te zostały omówione przez autora w innych publikacjach [12], a także przez innych badaczy [14, 21]. Tym niemniej, nie mogą być one postrzegane jako tak złożone i innowacyjne jak przykład odnowy urbanistycznej *El Raval* (pierwszy tego typu program w Barcelonie).

[19] Termin użyty w odniesieniu do tego projektu po raz pierwszy przez Z. Paszkowskiego w [22].

szego historycznego centrum, jakie tylko możesz zwiedzić w Europie”[20] *i* w ogromnej większości głównym środkiem regeneracji historycznej tkanki okazywała się kultura. Projekty rewitalizacji czy gentryfikacji znaczących fragmentów historycznej tkanki miejskiej, także przy użyciu nowoczesnych budynków, są w stolicy Katalonii realizowane z wielkim rozmachem, który został nieco spowolniony w ostatnich latach ze względu na globalny kryzys.

Na przełomie lat 70. i 80. XX wieku sąsiadująca z najbardziej reprezentacyjnymi obszarami miasta – takimi jak Las Ramblas, Placa de Catalunya czy Uniwersytetem – dzielnica El Raval, nazywana Barrio Xino, była wciąż niezwykle zaniedbana. Zbiorowisko chylących się ku ruinie czy wręcz rozpadających się kamienic i brudnych zaułków stało się jeszcze w XIX wieku schronieniem dla osób z marginesu społecznego, obszarem niebezpiecznym, cieszącym się złą sławą, związanym z prostytucją i handlem narkotykami. Jedynie granica tego obszaru – jedna z pierzei Las Ramblas, należała do lepszego świata. Jak diament tkwiła w niej monumentalna bryła jednego z najbardziej prestiżowych budynków Barcelony – opery, czyli Gran Teatre del Liceu, wbijająca się głęboko w gmatwaninę wąskich uliczek.

Prawdopodobnie to właśnie ze względu na istniejący budynek opery i centralne położenie *El Raval* w strukturze urbanistycznej metropolii, zdecydowano się na wprowadzenie w zaniedbaną tkankę dzielnicy szerokiego programu funkcji związanych z kulturą i edukacją. Doskonałym miejscem na realizację nowych struktur był, znajdujący się w jej północnej części, obszar trzech opuszczonych, dużych zespołów – Casa de la Caritat, Casa de la Misericordia oraz, pochodzącego z końca XV wieku dawnego klasztoru i kościoła SS. Dominikanek, Convent dels Àngels. Z początkiem lat 80. ubiegłego wieku powstało kilka planów i koncepcji rewitalizacji tej części miasta poprzez wprowadzenie funkcji kultury, które stały się wytycznymi dla przyszłych działań w tym obszarze. W 1981 roku katalońscy architekci, Louis Clotet i Oscar Busquets, zaproponowali koncepcję *Del Liceu al Seminari*[21], zakładającą wprowadzenie równoległej do Las Ramblas promenady, łączącej budynek opery z położonym na północnym skraju dzielnicy Placa de la Universitat, na którą nanizane byłyby wymienione wyżej – i zaadaptowane do nowych, związanych z kulturą funkcji – zespoły i obiekty. W 1984 roku powstał tzw. *Pla de Museus*, który z kolei zakładał, że kompleks ten pomieści muzea „w celu odzyskania i rewitalizacji ważnej części *El Raval* i stworzenia Centrum Kultury Katalońskiej, rozwinięcia i promocji kreatywnego potencjału miasta i kraju [Katalonii] w dziedzinie współczesnej sztuki”[22].

Z początkiem lat 90. ubiegłego stulecia powstały w tym miejscu ostatecznie dwie najważniejsze w mieście i regionie instytucje kultury: Centrum Kultury Współczesnej (CCCB)[23] oraz Muzeum Sztuki Współczesnej (MACBA)[24], które utworzyły jądro *hybrydowej dzielnicy kultury* w *El Raval*. Jako pierwsze powstało CCCB, zlokalizowane w zaadaptowanych i przebudowanych poklasztornych budynkach Casa de la Caritat, następnie rozbudowywane o kolejne adaptowane obiekty w ramach tego samego kwartału zabudowy. Zaprojektowane przez Richarda Meiera muzeum – MACBA, było kolejnym dużo bardziej spektakularnym elementem tego kompleksu, uważanym za jeden z flagowych projektów Barcelony końca

[20] [15, s. 108].
[21] Por.: [10, 15, 24].
[22] Za: [15, s. 110].
[23] Centre de Cultura Contemporania de Barcelona (CCCB), które jest instytucją promującą wszystkie dziedziny kultury – www.cccb.org.
[24] Museu d’Art Contemporani de Barcelona (MACBA) – www.macba.es.

XX wieku. Towarzyszące obu obiektom przestrzenie publiczne, plac miejski Placa dels Àngels od południa muzeum i ukryty pomiędzy nim a CCCB skwer od północy, stały się centrum dużego kompleksu przestrzeni związanych z kulturą i nauką, realizowanego przez kolejne dziesięć lat[25].

Obiekty związane z kulturą i edukacją powstały także w innych częściach *El Raval*. Na południowym skraju dzielnicy, przy Las Ramblas i pomniku Kolumba, w opuszczonym klasztorze Augustianek powstało Centrum Sztuki Santa Monica[26]. Sąsiednie, średniowieczne budynki doków – Drassanes, zostały zamienione w Muzeum Morskie[27]. Kolejnym krokiem była rewitalizacja obszaru w centralnej części dzielnicy, w sąsiedztwie nowej, otwartej w 2000 roku przestrzeni publicznej – Rambla del Raval. Plan miejscowy dzielnicy *El Raval* z 1985 roku zakładał potrzebę stworzenia nowych, otwartych przestrzeni publicznych w miejscu wyburzonych, najbardziej zdegradowanych zespołów zabudowy o najniższej wartości historycznej[28]. La Rambla del Raval, o szerokości 58 m oraz długości 317 m, powstała w wyniku wyburzenia pięciu bloków zabudowy i została zrealizowana dzięki partnerstwu publiczno-prywatnemu oraz współfinansowaniu z funduszy strukturalnych UE. Centralna promenada, z ogromną rzeźbą kota autorstwa Botero, otoczona jest szpalerem palm i niską zielenią. Wąskie drogi serwisowe obsługują otaczające budynki[29]. Duży kwartał zabudowy po jej wschodniej stronie, tzw. *Illa del Robadors*, miała być miejscem powstania nowego skweru, otwartego w kierunku rambli, a także nowych inwestycji publicznych związanych z kulturą i szkolnictwem wyższym oraz hotelu. Plan miejscowy opracowała jedna z najznamienitszych pracowni w mieście, kierowana przez Oriol Bohigas, mimo to powierzchnia zabudowana przeważa nad przestrzenią publiczną. W 2008 roku otwarto pięciogwiazdkowy, designerski Raval Hotel, który jest dominantą tego obszaru[30]. Otaczają go budynki mieszkaniowe i biurowe z usługami w parterach. Na tyłach tego kompleksu powstaje natomiast kolejny ważny dla miasta obiekt – Filmoteka Katalońska[31], który ma wzmocnić obraz *El Raval* jako przyciągającej turystów *dzielnicy kultury*.

Wymienione powyżej oraz wciąż lokalizowane w obrębie struktury urbanistycznej *El Raval* budynki użyteczności publicznej i towarzyszące im przestrzenie publiczne związane są głównie z funkcjami i aktywnościami charakterystycznymi dla kultury wysokiej i edu-

---

[25] W jego skład wchodzą także: Biblioteka Katalońska, dwa teatry, dwie szkoły podstawowe, trzy wydziały uniwersytetu – zlokalizowane w ocalałych budynkach bądź na terenie dawnych Casa de la Caritat i Casa de la Misericordia. Kolejne funkcje – FAD (Forment de les Arts Decoratives; autorzy adaptacji: L. Clotet, I. Paricio i C. Diaz) oraz CERC (Centre d'Estudis i Recursos Culturales, istniejące w pierzei późniejszego Placa dels Àngels już od 1986 roku) zlokalizowano w zaadaptowanych zabytkowych obiektach poklasztornych, stanowiących południową pierzeję Placa dels Àngels (część z tych kubatur należy obecnie również do MACBA) – [5, 10, 15].

[26] Proj. Albert Viaplana i Helio Piñón, 1992; autorzy także CCCB – [15].

[27] Autorzy projektu konserwatorskiego i adaptacji: Robert i Esteve Terradas, 1992 – [15].

[28] Proj. planu: Xavier Sust i Carles Diaz. Należy pamiętać, że struktura *El Raval*, pomimo że ufortyfikowana wraz z miastem w wiekach XVI i XVII, została całkowicie wypełniona zabudową dopiero w XIX wieku, wcześniej stanowiła w dużej mierze rolnicze zaplecze Barcelony – [15, 24, 26].

[29] Autorami koncepcji są: Pere Cabrera i Jaume Artigues (1998–2000) – [15, 24, 26], www.bcn.cat.

[30] Proj. Pere Puig – www.bcn.cat.

[31] Filmoteca de Catalunya, przy niewielkim Placa Salvador Segui (proj. MAP Arquitectes – Josep Lluis Mateo, od 2004 roku). We wrześniu 2012 roku prace budowlane przy obiekcie, którego otwarcie było planowane początkowo na rok 2010, wciąż trwały.

kacji. Współtworzą jeden z najbardziej aktywnych i najchętniej odwiedzanych obszarów w Barcelonie. Wzdłuż głównych pieszych ciągów dzielnicy powstało szereg ekskluzywnych lokali handlowo-usługowych, w okolicznych zaułkach zaroiło się od hoteli, hosteli i kafejek. Zmieniła się także struktura społeczna mieszkańców, których dużą część stanowią obecnie studenci, artyści i przedstawiciele wolnych zawodów[32]. Strategia rewitalizacji zabytkowej dzielnicy, oparta na implementacji dużych projektów kulturalnych, przyniosła na przestrzeni kilkudziesięciu lat zamierzone efekty.

Podsumowanie

Wartościowe obiekty i zespoły historyczne usytuowane w zróżnicowanej tkance miast europejskich dowodzą o ich wyjątkowości, są świadkami przemian dziejowych, kreują tożsamość miejsca. Obecnie wiele z nich nie może już pełnić pierwotnych funkcji, zarówno ze względów ekonomicznych, technologicznych (dewastacja substancji zabytkowej), jak i czysto użytkowych (zmiana potrzeb i standardów użytkowania, które prowadzą do zaprzestania niektórych form użytkowania obiektów i zespołów). W związku z tym niektóre z tych elementów zostają opuszczone, popadają w ruinę i zapomnienie. Nietypowe struktury przestrzenne i nieekonomiczne w utrzymaniu zabytkowe budowle są bardzo trudno adaptowalne do codziennych potrzeb współczesnych społeczności miejskich. W krajach, w których podstawowe potrzeby dotyczące miejsc zamieszkania, pracy czy edukacji wciąż nie są zaspokojone na właściwym poziomie, bardzo trudno jest znaleźć środki na należytą konserwację i utrzymanie tego typu nierentownych struktur[33]. Częstokrotnie funkcje związane z kulturą okazują się najbardziej adekwatnym wyborem w rewitalizacji dziedzictwa architektoniczno-urbanistycznego w wielu miastach. Niekiedy interwencje takie powstają punktowo, finansowane bądź z pieniędzy publicznych, bądź przez prywatnych inwestorów – coraz częściej także w Polsce[34]. Tego typu działania, chociaż zasługujące na najwyższe uznanie, nie są jednak w stanie zastąpić przemyślanych strategii ochrony dziedzictwa w większej skali. Środków nigdy nie jest wystarczająco dużo, przez co wiele interesujących obiektów ulega dewastacji i niszczeje, a następnie znika z krajobrazu naszych miast – także przez nie do końca przemyślane, nastawione wyłącznie na szybki zysk, praktyki deweloperskie. Omówiony przykład rewitalizacji *El Raval* w Barcelonie ukazuje, że przez połączenie działań publiczno-prywatnych, przy zastosowaniu długofalowej strategii rozwoju i ochrony zabytkowej substancji urbanistycznej, można osiągnąć sukces. Jest wtedy miejsce zarówno na ochronę i pieczołowitą konserwację najbardziej wartościowych elementów dziedzictwa, jak i na wprowadzenie nowych struktur przestrzennych o wysokiej jakości architektonicznej i artystycznej, które przez kontrast podkreślają klasę i wyjątkowość zachowanych zabytków przeszłości[35]. W omówionym przypadku motorem przemian całej zabytkowej, śródmiejskiej dzielnicy

[32] www.bcn.cat.

[33] Stąd np. katastrofalny stan wielu zabytków, zwłaszcza XIX-wiecznego dziedzictwa przemysłowego w miastach Europy Środkowej i Wschodniej (w Polsce chociażby na Śląsku czy w Łodzi).

[34] Jak chociażby wiele obiektów i zespołów, które odnowiono i przywrócono im świetność, także dzięki wprowadzeniu nowych funkcji przez działalność Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa.

[35] Do czego nawołuje zarówno Karta Krakowska, jak i wielu praktyków oraz teoretyków zajmujących się tą problematyką – [6, 9, 13, 14, 16–18, 20, 22, 25, 27–29, 31].

było wprowadzenie do najbardziej wartościowych kubatur i zespołów (starych i współcześnie wznoszonych) funkcji związanych z kulturą. Dzięki temu obszary przez dziesięciolecia wykluczone z użytkowania wzbogaciły miejską domenę publiczną, stając się dostępne dla wszystkich. W ten sposób w pełni został zrealizowany jeden z postulatów polityki zrównoważonego rozwoju, który zachowując elementy istniejącej tkanki miejskiej dla przyszłych pokoleń, sprawił, że stały się one jednocześnie dostępne dla ogółu społeczeństwa.

References

[1] *22@Barcelona*, *10 Anys de renovació urbana*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona 2012.

[2] Benevolo L., *Miasto w dziejach Europy*, Wyd. Krąg – Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 1995.

[3] Bullivant L., *Masterplanning Futures*, Routledge, Oxon–New York 2012.

[4] Busquets J., Corominas M. (eds.), *Cerdà and the Barcelona of the Future. Reality versus project*, CCCB, Barcelona 2009.

[5] Clos O., Miquel A., de Solà-Morales C., Cadaval E. (eds.), *Barcelona*, *Transformación. Planes y Proyectos*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona 2008.

[6] Eislinger A., Seifert J. (eds.), *Urban RESET. How to Activate Immanent Potentials of Urban Spaces*, Birkhäuser, Basel 2012.

[7] *El urbanismo de la Expo*, *El Plan de Acompañamento*, EXPOAQUA ZARAGOZA 2008 S.A., Zaragoza 2008.

[8] Gyurkovich M., *22@Barcelona – The City of Knowledge Civilisation*, [in:] Technical Transactions, 4-A/2012 (year 109), Kraków 2012.

[9] Gyurkovich M., *Impact of Multipurpose Culture Spaces on Postindustrial European Cities*, [in:] *IFoU 6– TOURBANISM – the 6th Conference of the International Forum of Urbanism – Barcelona*, *25–27 January 2012;* IFoU-UPC, Barcelona 2012.

[10] Gyurkovich M., *Hybrydowe przestrzenie kultury we współczesnym mieście europejskim*, Monografia 438, Wyd. PK, Kraków 2013.

[11] Gyurkovich M., *The Role of Hybrid Spaces of Culture in the Cities of the Future*, [in:] Gyurkovich J., Kantarek A.A., Gyurkovich M., Wójcik A. (eds.), *Future of the Cities – Cities of the Future*, *Vol. 5*; Monografia 455, Wyd. PK, Kraków 2014.

[12] Gyurkovich M., *The Role of Culture in Re-using the Postindustrial Heritage of European Cities*, [in:] Jeleński T., Juchnowicz S., Woźniak-Szpakiewicz E. (eds.), *Tradition and Heritage in the Contemporary Image of the City*, *Vol. 2 Practice and Process*, Wyd. PK, Kraków 2014.

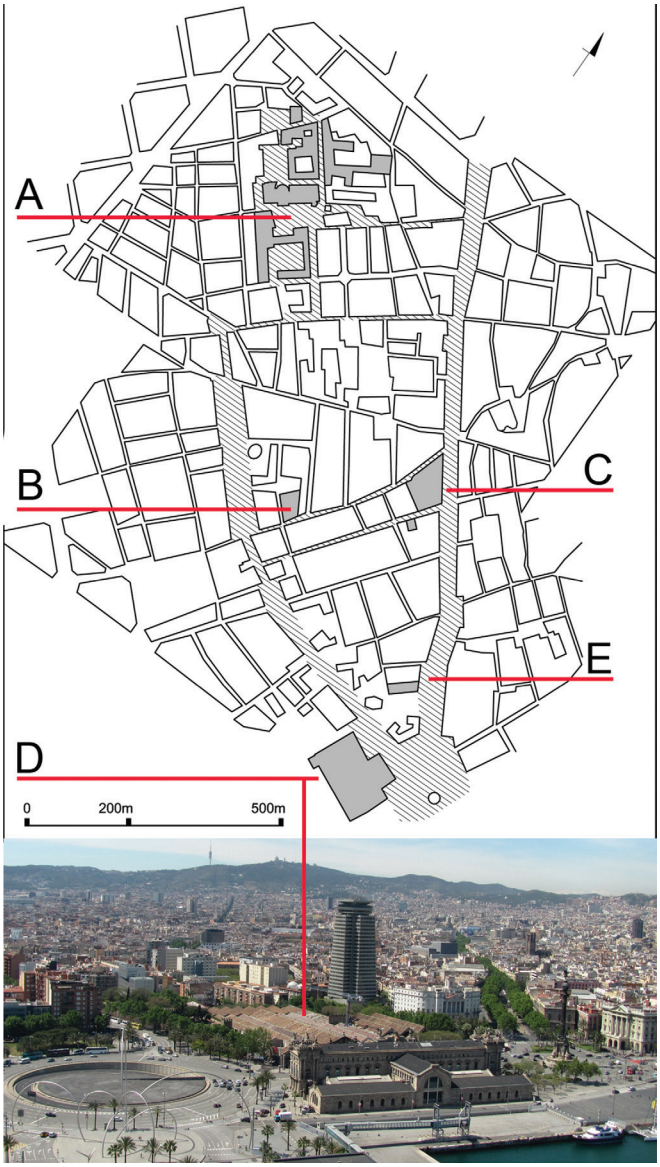
[13] Healy P., *Urban Complexity and Spatial Strategies. Towards a relational planning of our times*, Routledge, Oxon–New York 2007.

[14] Hofert K., *Recycling industrial heritage*, [in:] Technical Transactions, 1-A/2014 (year 111), Wyd. PK, Kraków 2014.

[15] Ingrosso C., *Barcelona. Architecture*, *City and Society 1975–2015*, Skira, Milano 2011.

[16] Kadłuczka A. (ed.), *Karta Krakowska 2000. Dziesięć lat później*, Monografia 400, Wyd. PK, Kraków 2011.

[17] Kadłuczka A., *Architectural Heritage and New Users. Principles and Doctrines*, [in:] Jasieńko J. (ed.), *Structural Analysis of Historical Constructions*, *SAHC 2012 vol. 1*, DWE, Wrocław 2012.
[18] Kadłuczka A. (ed.), *History and contemporariness in architecture and urbanism vol. 2*, Monografia 466, Wyd. PK, Kraków 2014.
[19] Klanten R., Ehmann S., Borges S. (eds.), *The Sky is the Limit. Applying Radical Architecture. New possibilities for seemingly impossible buildings and spaces*, Gestalten, Berlin 2012.
[20] Kriken J.L., Enquist P., Rapaport R., *City Building. Nine Planning Principles for the Twenty-First Century*, Princeton Architectural Press, New York 2010.
[21] Nikolić M., *City of Museums: Museum Cluster as a Manifesto of the Paradigm Shift*, [in:] *IFoU 6– TOURBANISM – the 6th Conference of the International Forum of Urbanism – Barcelona*, *25–27 January 2012;* IFoU-UPC, Barcelona 2012.
[22] Paszkowski Z., *Transformacja przestrzeni śródmiejskich na przykładach wybranych miast europejskich*, Walkowska Wydawnictwo, Szczecin 2003.
[23] Paszkowski Z., *Miasto idealne w perspektywie europejskiej i jego związki z urbanistyką*, Universitas, Kraków 2011.
[24] Parcerisa Bundó J., *Barcelona*, *Urbanisme Segle XX*, *Vigila el mar*, *vigila el muntanyes*, MONTABER, Barcelona 2014.
[25] Rykwert J., *Pokusa miejsca. Przeszłość i przyszłość miast*, MCK, Kraków 2013.
[26] de Solà-Morales M., *Deu Lliçons sobre Barcelona*, COAC, Barcelona 2011.
[27] Węcławowicz-Gyurkovich E., *Architektura najnowsza w historycznym środowisku miast europejskich*, Wyd. PK, Kraków 2013.
[28] Węcławowicz-Gyurkovich E. (ed.), *History and contemporariness in architecture and urbanism vol. 1*, Monografia 465, Wyd. PK, Kraków 2014.
[29] Węcławowicz-Gyurkovich E. (ed.), *History and contemporariness in architecture and urbanism vol. 3*, Monografia 467, Wyd. PK, Kraków 2014.
[30] *Z-arquitectura*, No. 11–12 Año 2008, Colegio Oficial de Arquitectos de Aragon, Demarcacion de Zaragoza, 2008.
[31] Zuziak Z.K., *Strategie rewitalizacji przestrzeni śródmiejskiej*, Monografia 236, Wyd. PK, Kraków 1998.
[32] Zuziak Z.K., *O tożsamości urbanistyki*, Wyd. PK, Kraków 2008.

Ill. 1. Barcelona, *El Raval* – succesful implementation of the Urban strategy of Revitalisation of neglated historic district by itroducing *hybrid spacer of culture*, created by the single objects, complexes of objects and open public spaces: A – hybrid complex of culture by the Angels Square; B – Catalan Filmotheque; C – Opera – *Teatre del Liceu*; D –Maritime Museum; E – Santa Monica Art Centre – drawing by author, source: [10] (photo by M. Gyurkovich)

Il. 1. Barcelona, *El Raval* – udana próba wprowadzenia strategii rewitalizacji podupadłej dzielnicy śródmiejskiej za pomocą *hybrydowych przestrzeni kultury*, tworzonych zarówno przez pojedyncze obiekty kultury, jak i ich zespoły oraz towarzyszące im otwarte przestrzenie publiczne: A – hybrydowy zespół kultury przy Placu Aniołów; B – Filmoteka Katalońska; C – Opera – *Teatre del Liceu*; D – Muzeum Morskie; E – Centrum Sztuki Santa Monica – schemat autorski za: [10] (fot. M. Gyurkovich)

Ill. 2. *El Raval*, hybrid complex of culture by the Angels Square, renewed and contemporary objects of CCCB (photo by M. Gyurkovich)

Il. 2. *El Raval*, hybrydowy zespół kultury przy Placu Aniołów, odrestaurowane i współczesne bryły CCCB (fot. M. Gyurkovich)

Ill. 3. *El Raval*, hybrid complex of culture by the Angels Square (photo by M. Gyurkovich)

Il. 3. *El Raval*, hybrydowy zespół kultury przy Placu Aniołów (fot. M. Gyurkovich)

Ill. 4. *El Raval*, public space of Rambla del Raval with New buildings around
(photo by M. Gyurkovich)

Il. 4. *El Raval*, przestrzeń publiczna Rambla del Raval i nowe obiekty wokół (fot. M. Gyurkovich)